

Sự vận động và phát triển của tiểu phẩm trong báo chí Việt Nam hiện đại :Luận văn ThS. Truyền thông đại chúng: 60 32 01 /Trần Ngọc Hà ; Nghd. : PGS.TS. Phạm Thành Hưng

1. Tính cấp thiết của đề tài.

Tiểu phẩm báo chí đã xuất hiện khá lâu trong lịch sử báo chí thế giới lẫn báo chí Việt Nam. Trên báo in, đa phần các báo lớn, nhỏ, kể cả báo địa phương đều xuất hiện tiểu phẩm với tư cách là một bài viết trội có thể mạnh. Tiểu phẩm trên báo chí ngày nay tiết kiệm thời gian cho bạn đọc nên kết cấu vô cùng ngắn gọn, linh động và không kém phần sâu sắc.

Vậy nhưng mặc dù tiểu phẩm xuất hiện đã lâu trên báo chí nhưng hệ thống lý luận về nó chưa thực sự nhiều, có tính hệ thống và đầy đủ. Đặc biệt những **biến thể** của nó trên báo chí Việt Nam hiện đại thì càng không thấy đề cập đến từ góc độ lý luận, với những đặc trưng, đặc điểm trên phương diện cấu trúc tác phẩm. Và nghiên cứu về hiệu quả báo chí, hiệu quả thông tin trên phương diện nội dung. Chính vì vậy, luận văn này sẽ góp phần nghiên cứu thêm tiểu phẩm và biến thể của nó để góp thêm một góc nhìn lý luận và thực tiễn đầy đủ và toàn diện hơn về tiểu phẩm và những biến thể của nó trong báo chí học để hoàn thiện hơn lý luận về tiểu phẩm báo chí cả trong lịch đại và đồng đại.

2. Lịch sử vấn đề

Nghiên cứu về tiểu phẩm trong lịch sử báo chí, đa phần các tác giả đi sâu vào nghiên cứu phong cách tiểu phẩm của các nhà báo cụ thể. Chẳng hạn như phong cách tiểu phẩm Hồ Chí Minh, phong cách tiểu phẩm Ngô Tất Tố, Hữu Thọ, Lý Sinh Sự...Chẳng hạn TS Phạm Thành Hưng với: “Ảnh hưởng qua lại giữa văn học và báo chí qua tiểu phẩm của Nguyễn Ái Quốc và Ngô Tất Tố”; thạc sỹ Đỗ Chính với tiểu luận: “Vài suy nghĩ về tiểu phẩm trên báo chí của Nguyễn Ái Quốc và Ngô Tất Tố”; Luận văn thạc sỹ của Trần Xuân Thân với: “Phong cách hài trong các tiểu phẩm báo chí hiện đại qua ba nhà báo Lý Sinh Sự, Lê Thị Liên Hoan, Thảo Hào”. Khóa luận cử nhân của Phan Giang Liên với : “Tìm hiểu thể loại tiểu phẩm trong di sản báo chí của Hồ Chủ tịch”...

Những nghiên cứu chung về tiểu phẩm báo chí có tiểu luận của PGS.TS Tạ Ngọc Tấn với : “Tiểu phẩm báo chí (từ khái quát đến tác giả tiêu biểu- Hồ Chí Minh) PGS. TS Dương Xuân Sơn có một chương về tiểu phẩm trong giáo trình “Các thể loại báo chí chính luận nghệ thuật” và trong một số giáo trình của Phân viện báo chí tuyên truyền phần thể loại cũng có đề cập đến tiểu phẩm báo chí...

Như vậy việc nghiên cứu tiểu phẩm báo chí đã có những nền móng nhất định, song để nghiên cứu và gọi tên **biến thể của tiểu phẩm** thì chưa thấy đề cập nhiều và gần như các tài liệu nói về biến thể của tiểu phẩm báo chí hiện đại đặt trong sự vận động và phát triển của nó như một thể loại được nhắc đến như một công trình nghiên cứu hoàn chỉnh.

3. Mục đích và nhiệm vụ của luận văn.

Mục đích và nhiệm vụ của Luận văn này sẽ góp phần vào việc tập trung khái quát và hệ thống hoá một cách tương đối đầy đủ các vấn đề lý luận chung về tiểu phẩm. Trên cơ sở đó, luận văn cũng sẽ đi tìm và giải mã, cũng như chỉ ra những vấn đề lý luận mới về Biến thể của tiểu phẩm trên báo chí Việt Nam hiện đại. Chỉ ra những đặc trưng, kết cấu cũng như ý nghĩa nội dung của biến thể tiểu phẩm để vận dụng nó trong đời sống báo chí đương đại.

4. Phạm vi và đối tượng nghiên cứu.

Phạm vi nghiên cứu của Luận văn chủ yếu tập trung vào hai giai đoạn. Một là trên diện mạo báo chí Việt Nam những năm đầu thế kỷ XX trên cơ sở khảo sát các tác giả tiêu biểu, cụ thể sẽ luận văn sẽ tập trung vào các nhà báo Hồ Chí Minh, Ngô Tất Tố. Giai đoạn thứ hai, luận văn khảo sát về những biến thể của tiểu phẩm trên báo chí hiện đại, cũng tập trung vào một số tác giả tiêu biểu như Hữu Thọ, Ba Thợ Tiện, Lý Sinh Sự, Bút Bi... Đối tượng mà luận văn tập trung nghiên cứu là tiểu phẩm báo chí và các biến thể của nó, thông qua khảo sát các tác phẩm của các nhà báo kể trên để nhận diện đặc trưng rồi chỉ ra các biến thể của tiểu phẩm báo chí là gì...

5. Phương pháp nghiên cứu.

- Đề tài được nghiên cứu dựa trên nền tảng và cơ sở lý luận của Chủ nghĩa duy vật biện chứng Mác- Lê Nin và tư tưởng Hồ Chí Minh về Báo chí cách mạng và nhiệm vụ của báo chí cách mạng.

- Phương pháp tổng hợp, phân tích, so sánh các tác phẩm báo chí và các tác giả liên quan đến phạm vi, đối tượng và đề tài nghiên cứu qua việc hệ thống hóa tài liệu và các tác phẩm báo chí.

- Nghiên cứu văn bản, cụ thể là tiếp cận văn bản tiểu phẩm của các tác giả liên quan trong hoàn cảnh xã hội xuất hiện tiểu phẩm

- Lấy mẫu và số liệu để khảo sát tần suất xuất hiện của tiểu phẩm cũng như có những nghiên cứu nhỏ bằng phương pháp điều tra xã hội học về tâm lý, thái độ từ thực tiễn công chúng trong việc tiếp nhận thể loại tiểu phẩm và các biến thể của tiểu phẩm báo chí.

- Dựa trên nền tảng lý luận, các sách vở, giáo trình có đề cập đến vấn đề mà luận văn quan tâm nghiên cứu.

6. Ý nghĩa khoa học và thực tiễn của luận văn.

Về ý nghĩa lý luận, luận văn sẽ góp phần làm rõ thêm và hệ thống hoá lại những kiến thức về thể loại tiểu phẩm báo chí. Đặc biệt sẽ bổ sung những thông tin lý luận có tính mới về các biến thể của nó vào hệ thống lý luận về tiểu phẩm nói chung. Cùng với đó sẽ khẳng định lại vai trò, vị trí và hiệu quả thông tin của tiểu phẩm báo chí và những biến thể của nó mang lại trong hoạt động báo chí hiện nay.

Về ý nghĩa thực tiễn, luận văn sẽ là tài liệu góp phần để các bạn sinh viên, học viên cao học và những ai quan tâm đến tiểu phẩm và các biến thể của tiểu phẩm tìm hiểu về tiểu phẩm để phục vụ cho nhu cầu học tập, nghiên cứu và hoạt động chuyên môn của mình.

Mặt khác, luận văn cũng sẽ gọi tên, chỉ ra đặc điểm, cách viết, cấu trúc... của các biến thể tiểu phẩm để những người làm báo có thể vận dụng nó vào trong hoạt động chuyên môn cho nghề báo.

7. Cấu trúc của luận văn.

Luận văn được cấu trúc như sau

+ Phần mở đầu

+ Phần nội dung: Bao gồm 3 chương

Chương 1: Cơ sở lý luận về tiểu phẩm và những biến thể của nó

Chương 2: Sự hình thành và phát triển của tiểu phẩm nửa đầu thế kỷ XX qua phong cách hai tác giả: Nguyễn Ái Quốc và Ngô Tất Tố.

Chương 3: Biến thể của tiểu phẩm trên báo chí Việt Nam đương đại.

Kết luận

Tài liệu tham khảo

Phụ lục.

PHẦN NỘI DUNG

Chương I.

CƠ SỞ LÝ LUẬN VỀ TIỂU PHẨM VÀ BIẾN THỂ CỦA NÓ

I. Quá trình hình thành và phát triển của tiểu phẩm báo chí.

Sự xuất hiện của tiểu phẩm với tư cách là một thể loại trên báo chí.

Khá nhiều các tài liệu đều cho rằng tiểu phẩm báo chí xuất hiện vào khoảng thế kỷ XVIII. Và như vậy nó đã xuất hiện được hơn 200 năm có lẽ. Nhiều nhà nghiên cứu báo chí xuất hiện trong cuộc cách mạng tư sản Pháp lần thứ nhất cuối thế kỷ 18. Một số tài liệu báo chí Xô Viết lại cho rằng tiểu phẩm ra đời vào những năm 60- 70 của thế kỷ XVIII với sự xuất hiện của các bài viết có tính châm biếm của Nôvicốp và Giécxen trên báo chí Nga. Quan điểm này thì cho rằng ở Pháp tiểu phẩm xuất hiện muộn hơn, nghĩa là đến đầu thế kỷ XIX mới xuất hiện gắn với các bài viết của Cha đạo Julien Geoffroy

Còn ở Việt Nam, do các điều kiện lịch sử xã hội chi phối nên báo chí ra đời khá muộn. Báo chí Việt Nam ra xuất hiện, những tờ báo đầu tiên xuất hiện vào khoảng giữa thế kỷ XIX. Tờ báo bằng chữ Quốc ngữ đầu tiên của Việt Nam là Gia Định Báo cũng mãi đến ngày 15 tháng 4 năm 1865 mới ra đời. Cũng chính vì vậy mà tiểu phẩm báo chí cũng xuất hiện khá muộn màng so với lịch sử của thể loại này trong báo chí thế giới.

Các tài liệu nghiên cứu cho thấy các dạng thức bài viết mang tính trào phúng, ban đầu chỉ mang tính “hài” đơn thuần, về sau phát triển thành dạng thức tiểu phẩm và xuất hiện trên báo vào những năm đầu của thế kỷ XX. Cũng từ đây những cây bút tiểu phẩm xuất hiện và để lại nhiều dấu ấn sáng tạo mà đặc biệt là tên tuổi của Ngô Tất Tố dưới rất nhiều các bút danh khác nhau. Một tên tuổi hay một hiện tượng tiểu phẩm khác xuất hiện ở nước ngoài đầu những năm 20 chính là Nguyễn Ái Quốc với rất nhiều tiểu phẩm đăng tải trên những tờ báo bằng tiếng Pháp như Le Paria (Người cùng khổ) do chính Nguyễn Ái Quốc sáng lập hay L’Humanité (Nhân đạo).

Vị trí của tiểu phẩm trong hoạt động báo chí hiện đại.

Tiểu phẩm báo chí có một vị trí đặc biệt và ngày càng trở thành một thể loại xung kích với tần số xuất hiện dày đặc trong hoạt động báo chí. Tiểu phẩm được nghiên cứu và đúc kết lý luận như một đối tượng hấp dẫn và có tính đặc thù cao. Nó được xếp vào nhóm Chính luận nghệ thuật và ngày càng được chú ý nghiên cứu.

Tiểu phẩm và các biến thể của nó trong báo chí hiện đại không đơn thuần là những bài báo giải trí gây cười thông thường. Ngày càng tính chính luận của nó càng được khẳng định mạnh mẽ.

II. Khái niệm

Các quan niệm khác nhau về tiểu phẩm.

Có thể nói rằng có rất nhiều các quan niệm khác nhau về tiểu phẩm, và với một nghĩa với nội hàm rộng, tiểu phẩm xuất hiện trong nhiều lĩnh vực nghệ thuật. Một góc độ khác, các câu chuyện tiểu lâm có tính trào phúng và được sử dụng các hình ảnh, thủ pháp của văn học cũng được gọi là tiểu phẩm. Như vậy, từ góc độ này, tiểu phẩm bị đồng nhất với một thể loại của văn học là tiểu lâm.

Trong sự linh động về mặt kết cấu, cả trong văn học lẫn báo chí, có một số thể văn, bài viết ngắn, có sự gần gũi về bút pháp và đặc điểm thẩm mỹ, chẳng hạn như tạp văn, tản văn, phiếm luận... Cũng đã có những quan điểm đồng nhất những dạng thức kể trên với tiểu phẩm.

Còn từ góc độ báo chí học, khái niệm tiểu phẩm có thể xuất phát từ việc phân tích thuật ngữ từ Hán-Việt “tiểu phẩm” với thuật ngữ tiếng nước ngoài – feuilleton, newspaper satire, /feleton/, để định dạng và nhận biết thể loại này.

Khái niệm về tiểu phẩm và tiểu phẩm báo chí.

Đại từ điển tiếng Việt có đưa ra một định nghĩa ngắn gọn, tiểu phẩm là bài báo ngắn nói về đề tài thời sự có tính chất châm biếm và là một vở kịch ngắn mang tính chất hài hước, châm biếm. Một số giáo trình báo chí cũng đã đưa ra những khái niệm về tiểu phẩm báo chí. Chẳng hạn như trong Giáo trình “Các thể loại báo chí Chính luận nghệ thuật” của PGS.TS Dương Xuân Sơn, trong chương 8- Chương Tiểu phẩm có đưa ra khái niệm: “*Tiểu phẩm là một thể loại báo chí ở nhóm chính luận-nghệ thuật, mang tính văn học, được diễn đạt bằng ngôn ngữ châm biếm, đả kích hoặc hài hước về một sự kiện, sự việc, hiện tượng có thực, cụ thể hoặc khái quát, qua đó tác giả thể hiện quan điểm của mình về sự kiện, hiện tượng đó*”. Những khái niệm được nêu trên đã cơ bản đề cập được những nét chính yếu dựa trên những đặc điểm, đặc trưng chung nhất của tiểu phẩm. Tuy nhiên các vấn đề lý luận, các quan niệm khoa học không dừng lại mà nó vận động theo thực tiễn của hoàn cảnh xã hội và thực tiễn của hoạt động báo chí. Cách nhìn lịch đại và cách nhìn đồng đại sẽ có những thay đổi như một tất yếu khách quan khi chính chủ thể, vấn đề nghiên cứu không cố định mà phát triển theo nhu cầu thông tin, cách thông tin trong từng hoàn cảnh lịch sử xã hội. Cũng chính vì lẽ đó và dựa trên những nền tảng lý luận cũng như những cứ liệu phân tích trên chúng tôi đề xuất một khái niệm như sau về tiểu phẩm báo chí hiện đại:

Tiểu phẩm báo chí là những tác phẩm thuộc nhóm chính luận nghệ thuật với kết cấu ngắn gọn và linh động có nội dung phê phán, đả kích sâu cay bằng tư duy lý luận những mặt trái cuộc sống đương đại mang hơi thở thời sự dưới một thủ pháp uyển chuyển và hình tượng gần với văn học.

2.3 Những đặc trưng cơ bản của tiểu phẩm.

- **Tiểu phẩm báo chí hiện đại có kết cấu ngắn gọn và linh động:**
- **Tiểu phẩm báo chí hiện đại mang tính chính luận với hệ thống tư duy lý lẽ sắc sảo đặt dưới cái vỏ hình thức tác phẩm gần với văn học**
- **Tiểu phẩm báo chí hiện đại quan tâm đến các vấn đề có tính thời sự và rất khắt khe về tính thời gian của sự kiện**
- **Cũng như các dạng nhiều thể loại báo chí khác, tiểu phẩm có tính chiến đấu cao**

III. Khác với các thể loại báo chí khác, tiểu phẩm có tính hài, chất châm biếm trào phúng nhưng không phải với mục đích gây cười: Biến thể của tiểu phẩm.

Quan niệm về biến thể của tiểu phẩm.

Biến thể, theo định nghĩa của Đại từ điển Tiếng Việt nghĩa là thể đã biến đổi đi ít nhiều so với thể gốc. Theo nghĩa này, trong sự vận động và phát triển của thể loại, việc xuất hiện những biến thể mới phù hợp với truyền thông hiện đại là một quy luật có tính tất yếu. Tiểu phẩm báo chí và việc xuất hiện các biến thể của nó không là ngoại lệ. Việc nghiên cứu tiểu phẩm biến thể là rất cần thiết cả trên phương diện lý luận lẫn thực tiễn của hoạt động báo chí.

Khái niệm biến thể ở đây được dùng trong tính tương đối của ngữ nghĩa. Biến thể chỉ có khi chung một gốc xuất phát, khởi đầu. Biến thể của tiểu phẩm báo chí Việt Nam hình thành và phát triển trên cơ sở:

- 1 - Kế thừa truyền thống tiểu lâm và văn chương trào phúng dân gian.
- 2- Tiếp thu và phát triển các thành tựu của tiểu phẩm, của thể văn giai thoại trong báo chí và văn học Trung Quốc. Ngô Tất Tố là cây bút tiểu phẩm tiêu biểu cho sự ảnh hưởng và chủ động tiếp thu đó.

3 — Tiếp thu và phát triển kinh nghiệm tiểu phẩm Âu châu, trước hết là từ báo chí, văn học Pháp. Nguyễn ĩ Quốc và nhiều ký giả Tây học trước CM tháng Tám đã chủ động tiếp nhận.

Do vậy khái niệm “Biến thể” ở đây như đã nói là được dùng với nghĩa như những dạng thức phát triển phong phú trong đời sống báo chí Việt Nam. Như vậy về mặt lịch sử thể loại, tiểu phẩm đã thực sự biến đổi. Việc dùng từ **Biến thể** là hoàn toàn phù hợp, phản ánh đúng thực tiễn báo chí thế giới cũng như hoạt động của báo chí Việt Nam hiện nay.

Sự xuất hiện của tiểu phẩm biến thể trên báo chí Việt Nam hiện đại

Sự đa dạng, phong phú của hình thức thể loại tiểu phẩm hôm nay phản ánh những yêu cầu đa dạng, phong phú của đời sống xã hội. Từ chức năng một vũ khí đấu tranh dân tộc, tiểu phẩm trở lại với chức năng cải tạo đời sống và xây dựng đời sống thời bình. Tiểu phẩm đã vận động để rồi xuất hiện các biến thể của nó để tham gia vào cuộc đấu tranh chung, bền bỉ, lâu dài và rộng rãi, vì sự công bằng xã hội, vì tự do, dân chủ, văn minh và hạnh phúc thực sự cho mỗi con người. Có bao nhiêu lĩnh vực hoạt động đời sống, có chừng ấy mảng đề tài cho các cây bút tiểu phẩm khai chiến và cống hiến. Công cuộc đổi mới xã hội toàn diện, trong đó có đổi mới tư duy, cụ thể là tư duy báo chí đã tạo điều kiện cho các nhà báo tự tin, tự do sáng tạo, phát huy tính năng động trong đổi mới, cách tân hình thức, bút pháp thể hiện. Một quá trình biến đổi tiểu phẩm đã diễn ra, nhiều khi vượt xa tầm tay nắm bắt của lý luận báo chí học và chính sự biến đổi ấy rất cần được nghiên cứu một cách đầy đủ, toàn diện để đáp ứng cả công tác nghiên cứu về báo chí lẫn việc định dạng, tìm đặc trưng, thủ pháp thể của tiểu phẩm để giúp những người làm báo có thể tiếp cận và thực hành trong quá trình sáng tạo tác phẩm báo chí của mình.

Tiểu kết chương 1

Tóm lại tiểu phẩm báo chí hiện đại đã có những sự vận động và phát triển theo thời gian để rồi từ thể gốc của tiểu phẩm ban đầu xuất hiện những biến thể với những đặc trưng, kết cấu hết sức linh động và hấp dẫn. Sức chiến đấu của tiểu phẩm và tiểu phẩm biến thể mở rộng ra trên mọi mặt của đời sống xã hội khiến thể loại này chiếm một vị trí xứng đáng với tần suất xuất hiện khá dày đặc trong hoạt động báo chí hiện nay.

Chương 2

SỰ HÌNH THÀNH VÀ PHÁT TRIỂN CỦA TIỂU PHẨM NỬA ĐẦU THẾ KỶ XX QUA PHONG CÁCH CỦA HAI TÁC GIẢ NGUYỄN ÁI QUỐC VÀ NGÔ TẤT TỐ.

I. Đôi nét về diện mạo báo chí và tình hình sử dụng tiểu phẩm trên báo chí Việt Nam nửa đầu thế kỷ XX.

Bước vào thế kỷ XX, Việt Nam có khoảng 10 tờ báo cả tiếng Việt lẫn tiếng Pháp và chữ Hán. Trong những năm đầu thế kỷ như đã nói báo chí do người Pháp làm chủ bởi luật pháp thời thuộc địa bấy giờ không cho người bản xứ làm báo. Tuy nhiên như quy luật phát triển, dần dà cũng có những tờ báo “lách luật” để có những cú lợi ngược dòng trong sự “bóp cổ” báo chí bản địa của chính quyền thực dân. Đến đầu những năm 20 của thế kỷ, đã dần định hình một nền Báo chí Việt Nam. Bên cạnh những tờ báo thời sự chính trị xã hội, đã có báo chí văn hóa văn nghệ, báo chí kinh tế, báo chuyên ngành, chuyên giới.

Chiếm dòng chủ lưu trong báo chí thời gian này là những cơ quan chuyên lo việc tuyên truyền, tô điểm cho chế độ thực dân, kêu gọi nhân dân hợp tác với nhà cầm quyền. Những tiếng nói phản kháng tuy đã có cất lên song vẫn còn rất yếu ớt và luôn luôn bị bóp nghẹt. Tuy nhiên những tiếng nói này lại biểu thị một ý thức dân tộc đang tự khẳng định qua những khuynh hướng yêu nước thương nòi, đòi quyền dân chủ, lên án chế độ cai trị hà khắc và bất công xã hội... Đó là tín hiệu báo trước sự xuất hiện tất yếu của một nền báo chí cách mạng.

Nói cách khác, lịch sử đòi hỏi và đã hội đủ những tiền đề cho sự ra đời một tờ báo cách mạng. Nhưng tờ báo ấy chỉ có thể thực hiện và lưu hành bí mật. Đó chính là điều

Nguyễn Ái Quốc đã rút ra khi Người sáng lập báo Thanh Niên, số 1 ra ngày 21-6-1925 và từ nước ngoài đưa về lưu hành bí mật trong nước.

Trở về nước để chỉ đạo cách mạng sau bao nhiêu năm bôn ba ở nước ngoài, Chủ tịch Hồ Chí Minh còn sáng lập tờ Việt Nam Độc lập với mục đích Kêu gọi nhân dân trẻ với già - Đoàn kết vững bền như khối sắt - Để cùng nhau cứu nướ Nam ta.

Với sự ra đời của báo Cứu Quốc, cơ quan của Tổng bộ Việt Minh (số 1 ra ngày 25-1-1942) của tờ Cờ Giải Phóng, cơ quan tuyên truyền cổ động của Đảng (ngày 10-10-1942), của Tạp chí Cộng sản chuyên về lý luận cùng với nhiều tờ báo khác ở các địa phương hoặc của các đoàn thể, báo chí càng mạnh mẽ dần thân vào tiến trình cách mạng.

II. Phong cách tiểu phẩm Hồ Chí Minh

1. Về sự nghiệp báo chí cách mạng của chủ tịch Hồ Chí Minh.

Sự nghiệp báo chí Hồ Chí Minh có thể nói gắn chặt với sự nghiệp cách mạng của Người. Hoạt động báo chí không tách rời hoạt động cách mạng và hầu hết các tác phẩm báo chí, hoạt động báo chí của chủ tịch Hồ Chí Minh không ngoài mục đích phục vụ cho sự nghiệp cách mạng. Chính Người đã khai sinh ra nền báo chí cách mạng Việt Nam.

2. Sự độc đáo trong phong cách tiểu phẩm Hồ Chí Minh

Không phải ngẫu nhiên mà Chủ tịch Hồ Chí Minh lại nhận mình là một cây bút tiểu phẩm. Trong kho tàng báo chí đồ sộ của Người, thể loại tiểu phẩm chiếm số lượng nhiều hơn cả. Chỉ riêng trên báo Nhân dân từ năm 1950 đến năm 1969 đã có 1200 tác phẩm báo chí thuộc thể loại tiểu phẩm. Trong các tiểu phẩm của mình Người chủ yếu tập trung vào chủ đề vạch rõ tội ác của bọn thực dân. Qua ngòi bút linh động của Người, bộ mặt chủ nghĩa thực dân đế quốc và chủ nghĩa tư bản ở giai đoạn chủ nghĩa đế quốc đã hiện lên với tất cả tội ác, sự dã man đối với xứ thuộc địa nói chung và nhân dân Việt Nam nói riêng.

Trên bình diện nội dung của các tiểu phẩm báo chí Hồ Chí Minh, chúng ta có thể chia ra làm hai giai đoạn khác nhau là giai đoạn trước cách mạng tháng 8 năm 1945 và giai đoạn sau cách mạng.

Một điều đáng chú ý trong giai đoạn trước cách mạng tháng 8 là giai đoạn Nguyễn Ái Quốc hoạt động tại Pháp. Sự thâm nhập của ngôn ngữ và văn hóa Pháp đã tạo nên tính hài, tính châm biếm trí tuệ như một nét đặc thù của tính cách Pháp. Cũng vậy mà các tiểu phẩm của Người trong giai đoạn này rất đáng được nghiên cứu.

Sau cách mạng tháng tám Người vẫn tiếp tục quan tâm tới công tác báo chí, cả viết báo lẫn quản lý báo chí. Chủ tịch Hồ Chí Minh vẫn đều đặn viết cho các báo Sự thật, Nhân dân, Cứu quốc... Nội dung tiểu phẩm trong giai đoạn này chủ yếu tập trung vào giáo dục đạo đức cán bộ, phê phán những thói hư tật xấu vẫn còn tồn tại ở một bộ phận cán bộ. Cạnh đó tiểu phẩm Hồ Chí Minh tiếp tục vạch trần âm mưu, tội ác của chủ nghĩa thực dân Pháp và đế quốc Mỹ và bè lũ tay sai của chúng. Sau cách mạng tháng tám tiểu phẩm báo chí Hồ Chí Minh có thể nói tập trung vào hai mảng chính là tiểu phẩm tuyên truyền giáo dục và tiểu phẩm chính trị.

Độc đáo ở việc vận dụng sáng tạo các thủ pháp của nghệ thuật sáng tác văn học vào tiểu phẩm.

Bước ra khỏi những khuôn mẫu để có những sự phá cách, “xé rào” là những điều làm nên sự sáng tạo trong viết tiểu phẩm. Sự sáng tạo ấy lại được chấp cánh khi tìm ra một hình thức thể hiện hiệu quả nhất dù nó là văn học hay báo chí chính luận.

Nguyễn Ái Quốc trong tiểu phẩm đã vận dụng một cách sáng tạo các thủ pháp và phương tiện nghệ thuật của sáng tác văn học. Điều này bộc lộ rõ ở hai khía cạnh chính, đó là mạch nguồn và của văn học dân gian và sự “xâm lấn thể loại” theo cách gọi của PGS.TS Phạm Thành Hưng. Chúng ta dễ dàng tìm thấy tính chất điển tích, điển cố- một tập quán của văn học Việt Nam trong sáng tạo tiểu phẩm của Người. Vậy nên tiếng cười của tiểu phẩm

Hồ Chí Minh rất khõe khoắn, lạc quan, dân dã bắt nguồn từ tiếng cười yêu đời trong văn học và văn hóa dân gian.

Độc đáo trong sử dụng ngôn từ.

Chủ tịch Hồ Chí Minh vốn là một nhà văn hóa và là một con người có tri thức uyên thâm, cả về Hán học và tri thức Tây học. Vậy nhưng trong nghệ thuật sử dụng ngôn ngữ trong các tác phẩm tiểu phẩm thì ngôn ngữ không được dung như một sự “khoe mẽ” kiển thức, mà nó đã được chuyển hóa thành “Ngôn ngữ bình dân” một cách giản dị, dễ hiểu với vốn từ Việt nôm na được dung một cách đúng hoàn cảnh. Sử dụng ngôn ngữ bình dân là một trong những đặc điểm dễ nhận thấy trong phong cách tiểu phẩm Hồ Chí Minh. Nếu làm một phép thống kê thông thường thì trong hầu hết các tiểu phẩm của Bác, tần suất xuất hiện lớp ngôn ngữ “nôm na, dân giã” này rất cao, kể cả trong những tiểu phẩm chính trị.

Cạnh đó ngôn ngữ bình dân, ngôn ngữ khẩu ngữ không chỉ được sử dụng ở tần suất cao mà sử dụng một cách hết sức sáng tạo với những kết nối ngôn từ linh động, thông minh và vô cùng bất ngờ. Sự xuất hiện các động từ như “láo” kết hợp với các tính từ để nâng mức độ, cấp độ bản chất lên nhiều lần như “láo toét”, “láo xược”... để vạch trần những âm mưu của kẻ thù.

Việc phiên âm tiếng nước ngoài, đặc biệt là phiên âm tên người, nhất là tên giới cảm quyền một cách cố ý theo dụng ý châm biếm cũng là một đặc điểm sáng tạo trong ngôn ngữ tiểu phẩm của Hồ Chí Minh. Chẳng hạn tổng thống Mỹ Ai-xen-hao được Bác rút gọn lại là “Tổng Ai”, rất ít khi Bác gọi đầy đủ là Tổng thống, mà chỉ gọi là “tổng” với cái tên phiên âm có dụng ý mai mỉa phía sau như một bộ ngữ. Chẳng hạn “Mấy lời thành thật ngỏ cùng tổng Ai”. Ai ở đây chính là Ai-xen-hao nhưng bởi tính đa nghĩa của từ tiếng Việt sau khi phiên âm, “Ai” cũng có thể hiểu “xiên xẹo” là “bi ai” buồn phiền, khổ não, và “Ai” cũng là một đại từ nghi vấn hỏi người... Nixon phó tổng thống Mỹ thì bị lược lại thành “Nix” trong tiểu phẩm “Gửi Mr. Nixon, phó tổng thống Mỹ”. Dòng mở đầu là một câu văn “dở tây dở ta” rất gây ấn tượng: “Alo. Mr Nix! You đến Sài Gòn với mục đích gì?”..

Nghệ thuật chơi chữ cũng là một nét tài hoa trong phong cách tiểu phẩm Hồ Chí Minh. Đó là việc tạo ra sự tương phản giữa các từ đồng âm khác nghĩa, là sự kết hợp các tổ hợp từ, là việc phiên âm tiếng nước ngoài... tất cả đều xuất hiện một cách cố ý, dày đặc trong khối lượng tiểu phẩm đồ sộ của Người.

Độc đáo trong cách rút tít cho tiểu phẩm.

Với một trình độ điều luyện Người đã rất chú ý đến nghệ thuật đặt tít cho các tác phẩm tiểu phẩm của mình. Đa phần những tít báo của Bác ở thể loại tiểu phẩm đều rất ngắn gọn súc tích chứa đựng một lượng thông tin tối đa mà vẫn hấp dẫn bạn đọc bởi sự bất ngờ, duyên dáng của nó. Nhiều nhà nghiên cứu thống kê trung bình tít mỗi bài tiểu phẩm của Bác chỉ bao gồm bốn từ, có tít chỉ vụn vụn một từ, cá biệt có trường hợp bầy đến tám từ. Chủ tịch Hồ Chí Minh khi giật tít thường tìm những phương tiện từ vựng, ngữ pháp thích hợp nhất nhằm tiết kiệm lời và tăng lượng thông tin cho bài.

Đó là tạo sự cân xứng, đối lập trong mệnh đề. Chẳng hạn có tít bài Người viết: “Chớ kiêu ngạo, phải khiêm tốn” (Nhân dân số 194 từ ngày 13 đến 15/6/1954); “Mỹ thú Mỹ thua” (Nhân dân mừng 1 tháng 2 năm 1956). Đôi khi Chủ tịch Hồ Chí Minh sử dụng cả nói tắt trong hội thoại: “Mỹ thua to, Xô thắng lợi”, “Tổng Ken đại dột”... Một sự sáng tạo khác trong cách giật tít của Bác là sự chơi chữ tương phản trong cùng một tít báo. Hình thức đặt hai từ điệp âm, lấy âm gần nhau cũng là một trong những ví dụ đáng quan tâm. Chẳng hạn như: “Xa lằng xa lù” (Nhân dân 20/3/1952)- “xa lù” là phiên âm tiếng Pháp có hàm nghĩa mắng chửi. “Đế quốc Mỹ bi và bí” (Nhân dân 29/12/1957).

III. Tiểu phẩm báo chí Ngô Tất Tố.

3.1 Sơ lược tiểu sử tác giả Ngô Tất Tố.

Ngô Tất Tố, sinh năm 1894 tại quê gốc: làng Lộc Hà, Từ Sơn, Bắc Ninh (nay là xã Mai Lâm, Đông Anh, Hà Nội). Đảng viên Đảng Cộng sản Việt Nam. Trước cách mạng, Ngô Tất Tố làm nhiều nghề: dạy học, bốc thuốc, làm báo, viết văn; từng công tác với nhiều tờ báo: An Nam tạp chí, Đông Pháp thời báo, Thần chung, Phổ thông, Đông Phương, Công dân, Hải Phòng tuần báo, Hà Nội Tân văn, Thực nghiệp, Tương lai, Thời vụ, Con ong, Việt Nữ, Tiểu thuyết thứ ba...

Cách mạng Tháng Tám, ông tham gia ủy ban Giải phóng xã (Lộc Hà). Năm 1946: Gia nhập Hội Văn hóa Cứu quốc và lên chiến khu Việt Bắc tham gia kháng chiến chống Pháp. Ngô Tất Tố mất ngày 20 tháng 4 năm 1954 (tức 18-3 năm Giáp Ngọ) tại Yên Thế, Bắc Giang.

Ngô Tất Tố có một khối lượng các tác phẩm khá đồ sộ bao gồm các tác phẩm đã xuất bản, nhà văn đã được nhận hai giải thưởng trong giải thưởng văn nghệ 1949-1952 của Hội Văn nghệ Việt Nam: "Giải ba dịch (Trời hừng, Trước lửa chiến đấu) và giải khuyến khích (vở chèo Nữ chiến sĩ Bùi Thị Phác). Giải thưởng Hồ Chí Minh về Văn học - Nghệ thuật (đợt I, 1996).

3.2 Ngô Tất Tố nghề văn và nghiệp báo.

Đặc điểm nổi bật trong sự nghiệp báo chí của Ngô Tất Tố là ông viết nhiều thể loại, trong đó tiểu phẩm báo chí và phóng sự là hai thể loại nổi tiếng nhất của ông. Ông phụ trách nhiều chuyên mục của nhiều tờ báo hằng ngày và hằng tuần. Chuyên mục nào ông cũng nêu rõ chủ trương về nội dung và hình thức đề các cộng tác viên theo đó mà tham gia viết bài cho chuyên mục.

Là một nhà văn, một người có vốn Hán học uyên thâm và cũng biết chữ Pháp cũng như uyên thâm về văn hóa nên tiểu phẩm báo chí của Ngô Tất Tố cũng rất giàu tính văn học và sử dụng các thủ pháp văn học một cách nhuần nhuyễn để tạo tính hấp dẫn và sức thuyết phục cho các tác phẩm tiểu phẩm.

3.3 Nội dung tiểu phẩm báo chí Ngô Tất Tố

Dù ở giai đoạn nào thì tiểu phẩm Ngô Tất Tố cũng là một bức tranh tổng thể, rộng lớn phản ánh chân thực cảnh sống khốn cùng của những người nông dân ở các vùng nông thôn, vạch rõ những tai ương, những bất công ngang trái của chế độ thực dân phong kiến ở nước ta những năm trước cách mạng tháng 8.

Ngô Tất Tố ngay từ đầu những năm 30 đã đứng vững trên lập trường chủ nghĩa hiện thực phê phán để phản ánh thực trạng cuộc sống nên tiểu phẩm của ông giàu tính hiện thực, luôn gắn bó với quần chúng nhân dân lao động. Vì vậy bên cạnh việc lên án một cách mạnh mẽ, kết tội bè lũ thực dân cướp nước cùng bọn vua quan phong kiến bán nước, Ngô Tất Tố còn dành nhiều tâm huyết trong các tiểu phẩm phản ánh về nỗi thống khổ của các tầng lớp nông dân lao động ở thôn quê đang bị bao vây bởi những hủ tục lạc hậu cùng với các thủ đoạn bóc lột tàn ác của giai cấp thống trị. Từ đó ông lên tiếng mạnh mẽ và tìm cách bênh vực quyền lợi cho họ.

Những đặc trưng và sự sáng tạo trong tiểu phẩm Ngô Tất Tố.

3.3.1 Sử dụng có hiệu quả bút pháp trào phúng, châm biếm.

Với Ngô Tất Tố là giọng điệu trào phúng thâm thúy sâu cay vừa có tính triết lý vừa là những suy nghĩ về thói đời ngang trái và chỉ ra hàng chục, hàng trăm thứ dờm dời khôi hài ở bọn cầm quyền, lừa đảo, trọng phú.

Ngòi bút châm biếm của Ngô Tất Tố còn có nhiều giọng điệu khác nhau. Lúc thì tấn công trực diện, lúc thì vận dụng cách nói gián tiếp mỉa mai sâu cay những mặt trái, bất công trong đời sống xã hội.

3.4.2 Sự độc đáo về việc sử dụng giai thoại, điển tích trong tiểu phẩm

Một trong những yếu tố tiếp nhận ảnh hưởng từ văn học vào các tác phẩm báo chí của Ngô Tất Tố là tính chất giai thoại, điển tích trong các tiểu phẩm. Ngô Tất Tố thường sử

dụng điển tích từ kho tàng tri thức Hán học để vận dụng một cách linh động vào các trường hợp hoàn cảnh khác nhau để qua đó làm sáng tỏ các sự kiện và tăng tính hấp dẫn, thuyết phục cho sự kiện.

Nghệ thuật sử dụng ngôn từ trong tiểu phẩm Ngô Tất Tố

Đầu tiên phải kể đến sự khéo léo, tài tình trong nghệ thuật đặt tít. Hàng loạt những tít cho tiểu phẩm như “Đã dại thì thôi định hùn ai”, “Vừa chạy vừa quay cổ lại, vừa quay cổ lại”, “Mạ lại tin tức”, “Ai bảo quan sĩ xứ mình không gan”, “Đại hiền nói dối”, “Có mà kiện lên thiên đình”, “Đen đỏ đỏ đen”, “Ngắn hai dài một”, “Hitle và con gà mái Biên Hà”, “Còn chờ gì nữa mà chưa giải tán Hội dân biểu, trò nhố nhăng”...

Ngôn ngữ tiểu phẩm báo chí của Ngô Tất Tố đã kết hợp được nét sắc nhọn mạnh mẽ của ngôn ngữ báo chí với chất thâm thúy, nhuần nhị, hàm súc của ngôn ngữ văn chương. Ngôn ngữ tiểu phẩm Ngô Tất Tố không chỉ biểu đạt những ý tưởng một cách thông thường mà còn tham gia trực tiếp vào việc xây dựng và kiến trúc nội dung trong tiểu phẩm.

Ngôn ngữ tiểu phẩm Ngô Tất Tố là một sự kết hợp đầy ngẫu hứng của một con người đầy trải nghiệm vốn kiến thức phong phú của Hán học, văn học dân gian và cả ngôn ngữ hiện đại. Vậy nên sự diễn đạt trong các tiểu phẩm gần như không có sự lặp lại của một cấu trúc văn bản và ngôn từ có tính khuôn mẫu. Chỉ có điều trong cách giắt tít, mặc dầu hấp dẫn những các âm tiết hơi nhiều. Tít tiểu phẩm của Ngô Tất Tố chủ yếu từ 4 âm tiết trở lên, có tiểu phẩm dài đến 12 âm tiết như : “Nếu vậy thì Ích hữu ái quốc thư xã lâu rồi” in trên báo Đông phương năm 1931.

Trong việc sử dụng từ ngữ, ngoài sự diễm đạm của một người có kiến thức và văn hóa, đôi lúc ta còn thấy Ngô Tất Tố còn sử dụng “ngoa ngôn” theo đúng nghĩa đen để bày tỏ những cung bậc tình cảm quá sức chịu đựng trước những thói đời giả dối. Lúc này sự “diễm đạm” tạm nhường chỗ cho những ngôn từ hơi “cay độc”, “ngoa ngoắt” nhưng rất “đáng đồng tiền bát gạo” khi “vận” vào những tình huống phải buộc phải chửi như thế mới đau.

Ngôn ngữ của Ngô Tất Tố không có tính ám chỉ, mà đã chửi ai, đánh ai là...đánh trực diện, đánh đích danh. Đây không đơn thuần chỉ là một cách diễn đạt, mà ngôn ngữ sử dụng đã thể hiện bản lĩnh, chất kiêu hãnh của người làm báo. Và theo cách này thì ngôn ngữ đã là một phần không thể thiếu góp phần quan trọng kiến tạo nên chất tiểu phẩm, tính chiến đấu trong nội dung tiểu phẩm báo chí Ngô Tất Tố.

Trên bình diện đặc trưng, cấu trúc và nghệ thuật viết tiểu phẩm của nhà báo Ngô Tất Tố chúng ta còn thấy sử dụng các thủ pháp đặc trưng khác như tính tự sự của văn học. Mỗi một tiểu phẩm có cấu trúc chặt chẽ, có nhân vật, có hình tuyến, có cả hoàn cảnh diễn hình trong một không gian và thời gian thực và ảo. Tất cả những điều nói trên đã tạo thành một phong cách tiểu phẩm khó lẫn vào ai và tạo dựng nên một tên tuổi Ngô Tất Tố trong dòng chảy của lịch sử báo chí Việt Nam. Một tên tuổi tiểu phẩm hàng đầu của thế kỷ XX không dễ gì có sự thay thế...

Tiểu kết chương 2

Tiểu phẩm báo chí của Nguyễn Ái Quốc và Ngô Tất Tố trong thế kỷ XX, đặc biệt là những năm đầu thế kỷ có thể nói là một bộ phận chuẩn mực về thể loại của nền báo chí Việt Nam. Đây là những quả bom tấn trên mặt trận văn hóa tư tưởng tấn công trực diện và có hiệu quả vào chủ nghĩa thực dân, đế quốc và bè lũ tay sai bán nước. Cùng với đó là tiếng nói đấu tranh cho những bất công ngang trái trong xã hội để bảo vệ và đứng về những người dân lương thiện bị áp bức bóc lột. Không chỉ chuẩn mực trên bình diện nội dung mà hình thức tác phẩm và nghệ thuật viết tiểu phẩm của Nguyễn Ái Quốc và Ngô Tất Tố cũng đạt đến độ chuẩn mực bằng tất cả sự độc đáo từ kết cấu, nghệ thuật đặt tít, dùng từ đến việc vận dụng nhuần nhuyễn các thủ pháp văn học khác trong sáng tạo tiểu phẩm báo chí.

Chương III.

Biến thể của tiểu phẩm trên báo chí Việt Nam đương đại.

I. Diện mạo báo chí Việt Nam đương đại.

Báo chí Việt Nam hiện tại có thể nói có những bước phát triển mạnh mẽ và vượt bậc trên cả phương diện nội dung lẫn hình thức trình bày. Sự đa dạng và thành công của các loại hình báo chí cũng như sự phát triển vượt bậc và trưởng thành của đội ngũ những người làm báo cũng đã để lại những dấu ấn cho báo chí Việt Nam hiện đại sau hơn 20 năm đổi mới. Báo chí ngày càng khẳng định là phương tiện thiết yếu của đời sống xã hội, không chỉ là công cụ phục vụ sự lãnh đạo, chỉ đạo của Đảng, Nhà nước mà còn thực sự là diễn đàn của các tầng lớp nhân dân. Hoạt động thông tin ngày càng đáp ứng tốt hơn nhu cầu của nhân dân trong việc nắm bắt tình hình thời sự chính trị trong nước và quốc tế, những vấn đề liên quan đến các lĩnh vực kinh tế, văn hóa, khoa học, công nghệ và mọi mặt của cuộc sống. Tính hai chiều, tính công khai, minh bạch, dân chủ trong hoạt động thông tin ngày càng được coi trọng. Các loại hình thông tin phát triển phong phú, đa dạng.

II. Biểu thể của tiểu phẩm và hiệu quả của nó trong việc tạo lập và định hướng dư luận xã hội.

Thử tìm một khái niệm.

Hiện đại hoá báo chí để đáp ứng nhu cầu thông tin ngày càng cao của công chúng là một yêu cầu mang tính sống còn. Trong câu chuyện hiện đại hoá báo chí ngoài việc hiện đại kỹ thuật làm báo, in ấn và trình bày thì hiện đại hoá cách thức thể hiện, hiện đại hoá và sáng tạo thể loại cũng là một tất yếu trong thực tiễn hoạt động báo chí. Công chúng khó tính hơn, ít thời gian vật chất hơn và trình độ tiếp nhận thông tin cao hơn, đối tượng công chúng đa dạng hơn vì lẽ đó việc cách tân thể loại, sáng tạo và hiện đại hoá phương thức thể hiện nội dung tác phẩm trở thành công việc hàng ngày của những người làm báo và các cơ quan báo chí.

Tiểu phẩm báo chí cũng vậy, chính sự vận động có tính quy luật nói trên buộc thể loại này cũng phải “vận động” để tạo ra những biến thể mới hấp dẫn, sinh động hơn cả về nội dung lẫn hình thức để đáp ứng được yêu cầu thông tin của bạn đọc.

Biểu thể tiểu phẩm báo chí theo cách này có thể hiểu là phái sinh của tiểu phẩm với những bước phát triển đa dạng và cao hơn về cả đề tài, nội dung và cách thức thể hiện. Biểu thể của tiểu phẩm mang tính chính luận rõ nét với tư duy lý lẽ chặt chẽ, lập luận logic phản ánh góc cạnh về mọi mặt trái của xã hội hiện tại với tính chiến đấu cao trong một vỏ hình thức tác phẩm ngắn nhất có thể.

Tình hình sử dụng biểu thể tiểu phẩm trên báo in hiện đại.

Có thể nói báo in hiện đại là mảnh đất màu mỡ cho thể loại này phát triển. Hầu hết các báo đều sử dụng thể loại và dành cho nó một vị trí trang trọng trên mặt báo. Nói cách khác, sự phổ quát là hiện tượng thường thấy của tiểu phẩm trên báo in hiện nay. Tiểu phẩm biến thể xuất hiện chủ yếu trên trang 1 và trang 2 của các báo. Một số tờ mục này nằm ở trang giữa. Tiểu phẩm biến thể xuất hiện dày đặc trên báo in hiện đại và xuất hiện trên hàng loạt các báo ngày và báo tuần. Cũng từ dạng thức của tiểu phẩm biến thể, đã tạo ra những tên tuổi đáng chú ý gắn với các bút danh: Lý Sinh Sự, Ba Thợ Tiện, Thảo Hảo, Lê Thị Liên Hoan, Mỗ, Bút Bi, Remote...

Những tiểu phẩm phái sinh này đã làm cho hơi thở báo chí hiện đại thêm sinh động, duyên dáng trên phương thức thể hiện tác phẩm. Và cũng làm cho tính chiến đấu của báo chí thêm những sức nặng không thể chối cãi trên bình diện nội dung.

Sự đa dạng về đề tài, nội dung phản ánh của biểu thể tiểu phẩm.

Đất nước đổi mới và phát triển, hàng loạt vấn đề chính trị, kinh tế, văn hóa, quan hệ quốc tế...nảy sinh làm cho báo chí tham gia một cách sâu rộng hơn vào việc giám sát và quản lý xã hội. Chức năng của báo chí thay đổi mạnh mẽ và tính phản biện cũng như chức năng giám sát ngày càng được coi trọng. Đảng và Nhà nước luôn coi trọng hoạt động báo

chí và tạo cho nó một hành lang pháp lý rộng để hoạt động và giúp Đảng, Nhà nước trong công tác quản lý, điều hành xã hội của mình.

Báo chí nói chung đã tham gia một cách tích cực và có hiệu quả trong công tác phòng chống tham nhũng, phòng chống tội phạm và tệ nạn xã hội. Tiểu phẩm phái sinh, các biến thể của nó tỏ ra vô cùng đặc dụng trong việc phê phán, đả kích những mặt trái này trong xã hội.

Đề tài tiểu phẩm biến thể rộng lớn như vậy nên từ phương diện nội dung tác phẩm đến hình thức phản ánh của tiểu phẩm biến thể cũng sinh động, đa dạng vượt ra lý luận của báo chí học về lý luận và thực tiễn của thể loại tiểu phẩm với những biến thể hấp dẫn, đa dạng và sinh động của nó.

Hiệu quả truyền thông của tiểu phẩm biến thể.

Thứ nhất phải khẳng định một điều rõ ràng rằng tiểu phẩm biến thể không dành cho những người viết báo thích “ve vuốt”, viết những bài báo kiểu “dĩ hòa vi quý”. Tiểu phẩm biến thể là những “quả bom tấn” về thông tin, vậy nên tính chiến đấu của nó là một nét đặc thù. Tiểu phẩm biến thể chỉ có “chê” và “đánh” mà không có khen. Nó như một đặc tính bất di bất dịch, bởi khen thì dễ lẫn sang với thể loại khác kiểu như “người tốt việc tốt”.

Vì là một thể loại có kết cấu ngắn gọn và linh động, lại đứng trên lập trường của đại đa số người dân, đứng về lẽ phải và sự công bằng, cộng với một thái độ phê phán trực diện vào cái xấu nên tiểu phẩm biến thể nhanh chóng đáp ứng được những yêu cầu thông tin thời hiện đại của độc giả. Đó là đánh đúng, đánh trúng, đánh không khoan nhượng, đánh có trí tuệ mà lại tiết kiệm được thời gian của bạn đọc.

Đối tượng bị đánh theo cách “mĩa mai” và “chửi sừng sừng” của tiểu phẩm biến thể luôn cảm thấy “đau hơn hoạn” mà cũng đành chịu trận. Đôi lúc tiểu phẩm biến thể “đánh” ai, “đánh” cái gì thì đối tượng bị “đánh” mười mươi biết là “đánh” mình nhưng cũng đành chịu trận. Đó cũng là cái tài của người viết tiểu phẩm và các phái sinh của nó.

Hiệu quả truyền thông, sức mạnh của tiểu phẩm biến thể trên báo chí hiện đại nằm ở những đặc trưng thể loại rất chuyên biệt này, đặc trưng mà các thể loại báo chí khác khó có thể có được.

III. Một số tác giả tiêu biểu về phong cách sử dụng tiểu phẩm biến thể.

3.1. Nhà báo Hữu Thọ.

3.2 Biến thể trong tiểu phẩm của Ba Thọ Tiệp.

3.3 Lý Sinh Sự và sự tiếp nối chuyên mục “Nói hay đừng” trên báo Lao động.

3.4 Độc đáo tiểu phẩm biến thể của Bút Bi trên báo Tuổi trẻ.

IV. Đặc điểm về phong cách, cấu trúc và kết cấu của tiểu phẩm biến thể.

4.1 Chủ đề, đề tài của tiểu phẩm biến thể.

Tiểu phẩm biến thể như đã nói là những dạng thức phái sinh từ tiểu phẩm gốc. Cũng vậy mà đề tài và chủ đề phản ánh của nó vẫn là đả phá trên tinh thần xây dựng những mặt trái của xã hội. Đất nước thời kỳ đổi mới, nền kinh tế đang vận hành theo cơ chế thị trường theo định hướng xã hội chủ nghĩa thì phạm vi đề tài, chủ đề của tiểu phẩm biến thể trở nên đa dạng hơn bao giờ hết. Đặc biệt là những mặt trái của cơ chế thị trường tác động vào xã hội làm nảy sinh những tiêu cực, những nhiễu loạn cản trở sự phát triển lành mạnh của xã hội. Đó là nạn tham ô, tham nhũng, lãng phí, là sự phát sinh nhiều loại tệ nạn xã hội như ma túy, mại dâm. Hàng loạt các căn bệnh xã hội nảy sinh ở nhiều ngành, cấp như bệnh thành tích, bệnh nói suông hứa hão...Cạnh đó là sự gia tăng nhiều loại hình tội phạm mới về kinh tế, môi trường và các loại tội phạm hình sự nguy hiểm khác. Thời đổi mới và hội nhập, mặt trái của nó còn kéo theo những sự xuống cấp về văn hóa, đạo đức, lối sống của một bộ phận

dân chúng, tình trạng tiếp thu không chọn lọc văn hóa làm cho đời sống tinh thần của người dân ít nhiều bị méo mó, biến dạng.

Cạnh các vấn đề kinh tế, xã hội thì đời sống chính trị cũng có những biểu hiện trái chiều. Tình trạng Đảng viên thoái hóa biến chất, đây đó tính chiến đấu của Đảng bị giảm sút cũng là những lời cảnh báo hiện hữu. Đảng ta cảnh báo về những biểu hiện “chệch hướng xã hội chủ nghĩa” trong nhiều văn kiện quan trọng và đặt công tác xây dựng, chỉnh đốn đảng và phát triển đảng là một trong những nhiệm vụ chính trị quan trọng song hành cùng với phát triển kinh tế và văn hóa...

Nghĩa là tiểu phẩm biến thể đã tham gia vào hầu khắp các mặt của đời sống chính trị, kinh tế, văn hóa để nói lên tiếng nói đấu tranh, phản biện vì công bằng và tiến bộ xã hội.

4.2 Phong cách ngôn ngữ của tiểu phẩm biến thể.

Phong cách ngôn ngữ tiểu phẩm cũng là một trong những phong cách của ngôn ngữ báo chí, vậy nên ngoài những nét dị biệt thì nó cũng mang những chuẩn chung của ngôn ngữ báo chí. Ngoài những chuẩn chung này thì phong cách ngôn ngữ của tiểu phẩm báo chí hiện đại có những đặc trưng riêng để tạo nên phong cách thể loại của mình.

Phong cách ngôn ngữ tiểu phẩm biến thể là một sự pha trộn phức tạp nhưng thú vị như chính những phạm vi đề tài rộng lớn mà nó phản ánh. Đó là ngôn ngữ của tư duy chính luận với những lập luận sắc sảo, là tiếng cười trí tuệ mai mỉa. Việc sử dụng các thành tố ngôn ngữ để đạt được hai yêu cầu nói trên buộc người viết tiểu phẩm biến thể phải có một kho ngôn ngữ khổng lồ. Đó là ngôn ngữ khẩu ngữ đối thoại hàng ngày, là ngôn ngữ bình dân đời thường, là ngôn ngữ vận dụng trong kho tàng tục ngữ, ca dao của văn học dân gian...

Ngay với từng loại tiểu phẩm biến thể lại tạo cho mình một cấp độ ngôn ngữ riêng. Với tiểu phẩm biến thể đối thoại giả tưởng hay phỏng vấn giả tưởng thì ngôn ngữ giữa hỏi và trả lời tuyệt nhiên không mang tính hàn lâm, học thuật và trau chuốt mà là ngôn ngữ khẩu ngữ rất đời thường. Đôi lúc còn là những lớp từ mới, từ lóng được người dân sử dụng cũng được vận dụng vào trong tiểu phẩm biến thể một cách sáng tạo và hoàn toàn chấp nhận được. Cách vận dụng khẩu ngữ tự nhiên này vừa tạo ra tiếng cười cho tác phẩm, vừa rất gần gũi, đại chúng mà hiệu quả thông tin rất cao. Trong các tiểu phẩm ngụ ngôn, nhân hóa thì lớp từ dân gian, các điển tích điển cố được áp dụng nhiều, trong đó ngôn ngữ tự sự tâm tình cũng được vận dụng một cách triệt để. Hầu như các phong cách ngôn ngữ khác nhau đều có thể vận dụng vào trong sáng tạo một tác phẩm tiểu phẩm biến thể.

Những thủ pháp văn học cũng có thể vận dụng triệt để trong các tiểu phẩm biến thể để tạo cho nó một lối diễn đạt linh động, giàu hình ảnh. Các lối nói ví von, ẩn dụ, thẩm xưng, ngoa dụ, giăng bẫy để tạo cho bạn đọc những bất ngờ qua sự dẫn dắt ngôn ngữ để làm nổi bật sự kiện và nội dung vấn đề mà tiểu phẩm biến thể đề cập.

4.3 Đặc điểm về kết cấu, dung lượng và vị trí tiểu phẩm biến thể trên mặt báo.

Tiểu phẩm biến thể thông thường thường có cấu trúc tự luận và diễn giải theo cấu trúc: Vào đề, diễn giải và kết luận. Hầu hết các nhà báo viết tiểu phẩm đều sử dụng dạng thức này. Chẳng hạn như trường hợp của nhà báo Hữu Thọ mà chúng tôi khảo sát trong luận văn này. Kết cấu này tương đối đơn giản như một bài báo thông thường là gợi mở vấn đề cần

bàn luận, gây sự tò mò chú ý cho người đọc rồi phân tích, diễn giải đến nội dung chính của vấn đề và sau đó là kết luận, khái quát lại vấn đề và bàn luận hoặc thể hiện chính kiến. Cái khác để tác phẩm là tiểu phẩm hay tiểu phẩm biến thể chứ không phải là thể loại báo chí khác chính là cách dẫn chuyện và lý giải vấn đề cũng như nêu ra thông điệp một cách bất ngờ, dí dỏm, ngắn gọn với lối hành văn sử dụng ngôn ngữ đặc dụng của tiểu phẩm.

Với tiểu phẩm biến thể đối thoại giả tưởng, cấu trúc của nó thông thường được mở đề bằng việc tác giả nêu vấn đề về một sự kiện nào đó, tiếp đến là sự xuất hiện của một nhân vật thứ hai- nhân vật giả tưởng để đối thoại với tác giả về vấn đề được nêu ra để tranh luận một cách kịch tính. Nhân vật thứ hai này thường là “anh bạn”, “ông bạn” hay “ông Sự”(trong tương quan với Lý tôi-Lý Sinh Sự), rồi anh bạn “gã dài phường” hoặc một nhân vật ngẫu hứng nào đó được tác giả “dựng” lên.

Tiểu phẩm biến thể đối thoại giả tưởng còn có một kết cấu phổ biến khác là nêu vấn đề tranh luận ngay từ phần mở đầu bằng một câu hỏi, câu kể hay câu cảm thán của một trong hai nhân vật đối thoại. Và cứ thế cuộc đối thoại cứ tiếp diễn đến khi vấn đề châm biếm được khép lại bằng một thông điệp của một trong hai nhân vật đối thoại. Dạng thức này còn trội hơn, được sử dụng nhiều hơn trên mặt báo và là hình thức được các cây bút tiểu phẩm ưa chuộng sử dụng hiện nay.

Tiếp đến hình thức đối thoại giả tưởng là tiểu phẩm biến thể ngụ ngôn có tính nhân hoá. Dạng biến thể này có kết cấu khá đặc biệt mà thường có hai dạng chính là “tự sự” nhân vật là sự vật, hiện tượng được nhân cách hoá và những chuyện cổ, điển tích, điển cố được “tân trang lại”. Với dạng tự sự của sự vật, hiện tượng được nhân cách hoá kết cấu thông thường là một bức thư “trần tình” một cách đau khổ và hài hước về những nỗi bất công, ngang trái của chính nhân vật được nhân hoá gửi đến tác giả. Mà thực chất là tác giả tưởng tượng ra rồi “trần tình” lại với công chúng báo chí. Đó có thể là lời của một dòng sông bị bức tử, của một con đường “khốn nạn” vì bị đào lên xới xuống suốt ngày đêm... Dạng thứ hai là “chuyện cổ tân trang” thường được bắt đầu với những tích xưa, với những câu chuyện đã có trong quá khứ được nhắc lại và so sánh với một sự kiện có tính thời sự để từ đó suy ngẫm về sự đời. Dạng thức này đa phần rơi vào những mảng đề tài về đạo đức, lối sống, ứng xử văn hoá và những câu chuyện pháp luật. Người viết tiểu phẩm dạng này phải có một kiến thức văn hóa, lịch sử, văn học, triết học sâu sắc và uyên bác mới có viết một cách trí tuệ và thuyết phục bạn đọc.

Một dạng thức biến thể tiểu phẩm khác xuất hiện với tần suất khá cao là phỏng vấn giả tưởng. Đối tượng được phỏng vấn ở đây là bất kỳ ai và bất kỳ cái gì...có vấn đề. Kết cấu của tiểu phẩm dạng này như kết cấu của một tác phẩm phỏng vấn.

Về dung lượng từ của tiểu phẩm biến thể trên báo chí hiện đại thì đặc trưng này là yếu tố nhận diện quan trọng và cũng là yêu cầu khắt khe cho những ai muốn thành công với thể loại này. Ngắn gọn và linh động một cách tối đa mà vẫn chuyển tải được những thông tin có tính thời sự, qua đó thể hiện tư duy phản biện và thái độ phê phán trên tinh thần xây dựng các mặt trái xã hội. Đây là một yêu cầu khó nhưng buộc phải thực hiện nếu muốn thành công với tiểu phẩm biến thể. Thực tế khảo sát đã chứng minh những tiểu phẩm biến thể thành công dung lượng từ chỉ bằng một cái tin hoặc tin sâu. Có những tiểu phẩm biến thể của Bút Bi chỉ vồn vện 155 chữ (“Hiện nguyên hình”- Tuổi trẻ Thứ 4 ngày 6 tháng 8 năm 2008). Nếu so sánh độ dài của tiểu phẩm biến thể từ Nhà báo Hữu Thọ đến Ba Thợ Tiễn, đến Lý Sinh Sự và rồi đến Bút Bi thì tiểu phẩm biến thể của Bút Bi có kết cấu linh

động và ngắn gọn hơn cả. Độ dài trung của tiểu phẩm Bút Bi từ 150 âm tiết đến 300 âm tiết, và ít khi vượt quá ngưỡng 350 âm tiết. Độ dài trung bình tiểu phẩm biến thể của Bút Bi là từ 200 đến 250 âm tiết. Có thể nói đây là độ dài không thể ngắn hơn của một tiểu phẩm biến thể.

V. Định danh tiểu phẩm biến thể.

Trên những đặc điểm về nội dung, đề tài phản ánh, ngôn ngữ thể hiện, cấu trúc, độ dài, lối dẫn chuyện và chính kiến của người viết chúng tôi tạm phân chia và định danh tiểu phẩm biến thể theo các dạng thức sau.

4.1 Tiểu phẩm chính luận-thời đàm.

4.2 Tiểu phẩm đối thoại giả tưởng và phỏng vấn giả tưởng.

4.3 Tiểu phẩm ngụ ngôn.

4.4 Tiểu phẩm tiểu lâm

Tiểu kết chương 3

Rõ ràng trong sự vận động của xã hội truyền thông, các thể loại báo chí nói chung đều có những bước phát triển để hiện đại hóa phong cách thể hiện của mình để đưa nội dung và thông điệp thông tin đến với công chúng một cách có hiệu quả nhất. Đây là sự vận động mang tính quy luật, hiện đại hóa báo chí đồng nghĩa với việc hiện đại hóa thể loại báo chí. Tiểu phẩm báo chí không nằm ngoài quy luật này. Sự vận động ấy tạo ra những tiểu phẩm phái sinh mà chúng tôi gọi là những tiểu phẩm biến thể. Đó là một thể loại có kết cấu ngắn gọn, linh động, giàu tính chiến đấu và có sức hấp dẫn lớn đối với độc giả bởi tính trí tuệ và hài hước của nó. Việc phân tích các tiểu đặc trưng, đặc điểm, kết cấu, nội dung, chủ đề tư tưởng... đã dẫn đến việc cần có một định danh cho các tiểu phẩm biến thể. Chúng tôi tạm đưa ra bốn dạng thức cơ bản dễ nhận thấy là: Tiểu phẩm chính luận- thời đàm; tiểu phẩm đối thoại và phỏng vấn giả tưởng; tiểu phẩm ngụ ngôn và tiểu phẩm tiểu lâm.

KẾT LUẬN

Từ những năm đầu thế kỷ XX, khi báo chí manh nha xuất hiện và khi các tờ báo chữ quốc ngữ đầu tiên xuất hiện ở ta, một hình thức thể loại xuất hiện sớm và nhanh chóng được ưa chuộng chính là thể loại tiểu phẩm. Yếu tố trí tuệ nhưng hài hước, tiếng cười mai mỉa, sâu cay nhanh chóng trở thành một thứ vũ khí tinh thần lợi hại cho mặt trận tư tưởng trên báo chí.

Khi dòng báo chí theo khuynh hướng yêu nước, báo chí công khai nhất là báo chí cách mạng xuất hiện thì tiểu phẩm báo chí xuất hiện một cách mạnh mẽ và tính đấu tranh cũng mạnh mẽ hơn nhiều. Tiểu phẩm báo chí tố cáo và vạch trần tội ác của chủ nghĩa thực dân một cách thuyết phục, mai mỉa và đau đớn. Nhiều cây bút tiểu phẩm xuất hiện mà tên tuổi của họ gắn chặt với thể loại tiểu phẩm. Đặc biệt ở giai đoạn đầu thế kỷ XX hai phong cách, hai cây bút tiểu phẩm bậc thầy không thể không nhắc đến là Nguyễn Ái Quốc và Ngô Tất Tố. Khối lượng khổng lồ các tiểu phẩm báo chí của hai cây bút này là một di sản tinh thần quý báu để chúng ta nghiên cứu về những đặc trưng, đặc điểm của thể loại tiểu phẩm và cũng là những nguồn cứ liệu để so sánh với sự vận động và phát triển của thể loại báo chí

sau này trên cả phương diện nội dung lẫn hình thức thể hiện. Đây có thể xem là hai cây bút bậc thầy về thể loại tiểu phẩm trong dòng chảy báo chí nước ta từ lúc bình minh cho đến nay.

Tuy nhiên sau khi đất nước thống nhất, hoàn cảnh lịch sử, xã hội thay đổi, đặc biệt là sau hơn 20 năm đổi mới, khi đất nước vận hành theo cơ chế thị trường theo định hướng xã hội chủ nghĩa thì báo chí đã khoác lên cho mình một diện mạo hoàn toàn mới. Báo chí của thời kỳ đổi mới và phát triển trong một kỷ nguyên đa truyền thông và bùng nổ thông tin, xã hội thêm nhiều mối quan tâm hơn buộc báo chí phải thay đổi và hiện đại hóa để đáp ứng nhu cầu thông tin ngày càng cao của công chúng. Việc hiện đại hóa báo chí, kéo theo đó là hiện đại hóa thể loại được đặt ra như một nhu cầu cấp thiết có tính sống còn. Tiểu phẩm báo chí cũng có những sự vận động và phát triển theo xu thế thời đại tất yếu này.

Vận động và phát triển, tất yếu trong quá trình đó sẽ làm nảy sinh cái mới, cái tiến bộ. Sự vận động của tiểu phẩm trước hết là về nội dung, thể hiện ở sự phong phú về đề tài phản ánh của tiểu phẩm. Mọi mặt trái của đời sống chính trị, kinh tế, văn hóa... đều là địa hạt để tiểu phẩm đã kích, phê phán một cách kịp thời trên tinh thần xây dựng. Theo đó tính chính luận của tiểu phẩm ngày càng được định hình và khẳng định như một nét trội của thể loại. Tính văn học ngày càng thể hiện rõ là hình thức thể hiện, là cái vỏ mà báo chí vay mượn của văn học để khoác vào tiểu phẩm. Và để tiểu phẩm đích thực là một thể loại báo chí chứ không phải là một thể loại văn học hay là một thể loại có gốc từ văn học. Từ chống tham nhũng, tiêu cực, lãng phí, chống bệnh thành tích, phòng chống tội phạm và “tắt tắt” những mặt trái của xã hội đều là đề tài “chống” để “xây” của tiểu phẩm.

Sự vận động về nội dung dẫn đến hình thức tiểu phẩm cũng có những thay đổi cho phù hợp với yêu cầu tiếp nhận thông tin ngày càng cao và khó tính của công chúng. Tiểu phẩm báo chí dần dần có những bước phát triển vượt trội so với tiểu phẩm truyền thống, và nó tạo ra những biến thể mới so với cái gốc ban đầu của nó. Và chính những biến thể này tạo ra một diện mạo hoàn toàn mới cho tiểu phẩm, theo đó tính hấp dẫn của thể loại, tính chiến đấu của thể loại cũng tăng lên nhiều lần khi được sự tiếp nhận từ công chúng để tạo ra những sức mạnh của dư luận xã hội từ tiểu phẩm biến thể.

Biến thể trên phương diện hình thức rõ nét nhất là những thay đổi về cấu trúc tác phẩm. Với những kết cấu thường thấy, tiểu phẩm có những phái sinh thành những tiểu phẩm ngụ ngôn, tiểu phẩm đối thoại giả tưởng, phỏng vấn giả tưởng... Từ độ dài đến có thể đến 1000 chữ hoặc hơn, qua sự đúc rút và sáng tạo theo thời gian, các tác giả với những phong cách tiểu phẩm biến thể rút ngắn xuống còn 150 đến 300 chữ mà vẫn đảm bảo hiệu quả thông tin của thể loại tiểu phẩm. Từ đó cho thấy sự xuất hiện của những tiểu phẩm biến thể là một thực tiễn hiển hiện trong hoạt động sáng tạo tác phẩm báo chí.

Tóm lại từ tiểu phẩm báo chí định hình trong lịch sử thể loại, qua sự vận động và phát triển của xã hội cũng như sự phát triển mạnh mẽ của báo chí hiện đại, tiểu phẩm phát triển lên thành những dạng thức mới cao hơn, đó là các tiểu phẩm phái sinh hay còn gọi là tiểu phẩm biến thể. Thể loại hấp dẫn và linh động đang chiếm ưu thế trên báo in hiện đại bởi tần suất sử dụng và hiệu quả truyền thông mà nó mang lại. Và trong thực tiễn hoạt động báo chí hiện nay, tiểu phẩm biến thể sẽ còn tiếp tục là một thể loại mạnh và với những ưu thế của nó, tiểu phẩm biến thể sẽ còn tiếp tục được nhiều tờ báo sử dụng. Và tất yếu các tòa soạn sẽ rất cần những cây bút tiểu phẩm để tạo nên những cây bút có thẩm quyền trong hoạt động nghiệp vụ của mình.

